

„Socjologia aborcji”. Sposoby przedstawiania aborcji we współczesnym dyskursie nauk społecznych

Inga Koralewska 

Instytut Socjologii UJ

DOI: <http://dx.doi.org/10.18778/1733-8069.16.2.10>

Słowa kluczowe:

aborcja, socjologia aborcji, dyskurs nauk społecznych

Abstrakt: W niniejszym artykule analizuję współczesny dyskurs nauk społecznych pod kątem obecności w nim badań nad przerywaniem ciąży. Aborcja jest często występującym zabiegiem medycznym, a jednocześnie stanowi jeden z najgorętszych przedmiotów debaty publicznej angażujący środowiska religijne, feministyczne i polityczne. W artykule szukam odpowiedzi na pytanie, czy popularność tego tematu w sferze publicznej znajduje odzwierciedlenie w dyskursie nauk społecznych. Interesuje mnie to, w jaki sposób skupienie dyskursu na konkretnych perspektywach badania aborcji – indywidualnej, społecznej i instytucjonalnej, a także dyskursywnej i metodologicznej – konstruuje „socjologię aborcji”. Analiza dyskursu na temat aborcji pokazuje, że badania nad aborcją w najbardziej prestiżowych czasopismach odnoszą się głównie do świata anglosaskiego. Ponadto badania aborcji stanowią niewielki procent artykułów w analizowanych czasopismach z zakresu nauk społecznych, a dominująca perspektywa to badanie aborcji przez pryzmat opinii społecznych na jej temat. Najmniej uwagi poświęca się natomiast perspektywie indywidualnej i doświadczeniom kobiet, które przerwały ciążę.

Inga Koralewska, mgr, doktorantka w Zakładzie Społecznych Badań nad Religią w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Jagiellońskiego. Członkini International Society for the Sociology of Religion i The International Study of Religion in Eastern and Central Europe Association. Zainteresowania naukowe obejmują analizę dyskursu, tematykę zdrowia reprodukcyjnego i współczesne przemiany religijności.

Adres kontaktowy:

Zakład Społecznych Badań nad Religią
Instytut Socjologii
Uniwersytet Jagielloński
ul. Grodzka 52
31-044 Kraków
e-mail: Inga.koralewska@doctoral.uj.edu.pl

Zgodnie z szacunkami Światowej Organizacji Zdrowia w latach 2010–2014 na świecie przeprowadzono około 56 milionów aborcji rocznie (Sedgh i in. 2016). Pomimo tego, że aborcja jest zabiegiem częstym, nawet w krajach, w których jest dopuszczalna przez prawo, zabieg ten kojarzy się z czymś sekretnym i zakazanym (Norris i in. 2011; Sanger 2016). Z badań przeprowadzonych w Stanach Zjednoczonych wynika, że dwie na trzy kobiety, które miały aborcję, obawiają się, że ujawnienie tego doświadczenia może skutkować napiętnowaniem ze strony otoczenia, a ponad połowa preferuje utrzymanie tego w tajemnicy przed bliskimi (Shellenberg 2010 za: Norris i in. 2011: 3). Media głównego nurtu pomijają temat aborcji albo przedstawiają go w negatywnym świetle, co przyczynia się do stygmatyzacji kobiet, które mają za sobą to doświadczenie (por. Purcell, Hilton, Mcdaid 2014; Sisson, Kimport 2014). W związku z powyższym badanie doświadczenia aborcji wiąże się z problemami natury metodologicznej. Są to na przykład trudności ze zbieraniem danych na temat doświadczeń aborcji (Lara i in. 2006; Peytchev, Peytcheva, Groves 2010; Wejbert-Wąsiewicz 2011).

Niniejszy artykuł¹ ma na celu przybliżenie sposobów przedstawiania aborcji w naukach społecznych. Eksploracja współczesnej „socjologii aborcji” (Purcell 2015) pod tym kątem zmierza ku identyfikacji obszarów tematycznych związanych z przerwaniem ciąży, które wzbudzają największe zainteresowanie badaczy oraz tych, które są przez

nich pomijane. Mam nadzieję, że tego typu analiza pozwoli też na sformułowanie rekomendacji dotyczących przyszłych badań.

Podobne próby metaanalizy stanu badań na temat aborcji zostały już podjęte, jednak koncentrowały się wyłącznie na literaturze dotyczącej doświadczeń kobiet i obejmowały badania jakościowe (Lie, Robson, May 2008; Purcell 2015). Carrie Purcell i Mabel Lie przeanalizowały artykuły z zakresu nauk społecznych opublikowanych w latach 1998–2007 (Lie i in. 2008) i 2008–2014 (Purcell 2015). Przedmiotem ich zainteresowania była identyfikacja głównych wątków w badaniach doświadczeń aborcyjnych. Zaliczyły do nich: przyczyny decyzji aborcyjnych, czynniki kontekstualne zabiegu (takie jak prawo czy dostępność infrastruktury aborcyjnej) i ich wpływ na decyzję o przerwaniu ciąży oraz zagadnienie stygmatyzacji aborcji. Z ich metaanalizy wynika, że decyzje dotyczące aborcji związane są z takimi czynnikami jak relacja z partnerem, sytuacja finansowa, brak gotowości na macierzyństwo, plany zawodowe i obawy przed ciążą w młodym wieku. Z przeanalizowanych przez nie materiałów wynika również, że łatwy dostęp do informacji o aborcji i otrzymane wsparcie przyczyniają się do wzmocnienia psychologicznego dobrostanu kobiet po zabiegu (Lie i in. 2008; Purcell 2015)². Autorki konkludują, że aborcja z perspektywy doświadczeń kobiet jest niedoreprezentowanym tematem badań. Badanie Purcell i Lie z zespołem dostarcza informacji na temat kwestii dominujących w jakościowych studiach nad aborcją, ale nie obejmuje czasopism ogólnosocjologicznych czy takich z zakresu nauk społecznych i w związku z tym nie

¹ Artykuł został przygotowany w ramach realizacji grantu *Dyskurs publiczny w Polsce a religia. Modele legitymizacji w sporach wokół biopolityki w latach 2004–2014*. Projekt finansowany jest przez NCN w ramach konkursu OPUS7 (UMO-2014/13/B/HS6/03311). Dziękuję Katarzynie Zielińskiej, Irenie Borowik i anonimowym recenzentkom za uwagi do wcześniejszej wersji tego artykułu.

² Próba Lie i in. objęła dwadzieścia artykułów. Większość badań przeprowadzona została w Stanach Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i Szwecji. Z artykułu Purcell nie wynika, jakiego typu próba została wzięta pod uwagę.

odpowiada na szersze pytanie: jak aborcja przedstawiana jest w dyskursie nauk społecznych. W niniejszym artykule podejmuję próbę systematycznego uzupełnienia ich badań. Analizuję artykuły z zakresu nauk społecznych poświęcone aborcji, które opublikowane zostały w latach 1996–2018. W przeciwieństwie do Purcell i Lie, interesują mnie nie tylko te artykuły, które dotyczą doświadczeń aborcyjnych kobiet, ale wszystkie te, które podejmują tematykę aborcyjną. Niniejsza metaanaliza ma na celu odpowiedź na pytanie o to, jakie są ramy interpretacji aborcji przez współczesny dyskurs nauk społecznych.

W pierwszych dwóch rozdziałach omawiam kolejno tło teoretyczne i metodologiczne. Druga część artykułu ma charakter empiryczny. Analizuję w niej, w jaki sposób aborcja przedstawiana jest w artykułach z najważniejszych czasopism z zakresu nauk społecznych. Następnie przedstawiam wnioski z analizy.

Tworzenie wiedzy w dyskursie nauk społecznych

Według Michela Foucault dyskursy kształtowane są w ramach nieuświadomionych reguł, porządków *a priori* czy reguł formacyjnych (*episteme*) charakterystycznych dla danej epoki, formujących głęboko zakorzenione założenia na temat otaczającego świata. Foucault twierdził, że dyskurs naukowy nie jest wolny od wpływu tych formacji. Nie uznawał nauki za nieomylną czy za dowód na ucywilizowanie ludzkości. Rozumiał naukę jako podstawowe narzędzie legitymizowania kontroli we współczesnych społeczeństwach (Foucault 1972; 2002).

Dyskurs nauk społecznych można opisać jako praktyki, w wyniku których wytwarzane są obiekty

(obiekty dyskursu takie jak np. aborcja), które te praktyki opisują (Foucault 1972: 49). Sposób wytwarzania obiektów zależy od *episteme* danego dyskursu, a zatem zmienia się w czasie. Wiedza wytwarzana w dyskursie naukowym nie ma charakteru ostatecznego czy uniwersalnego. Jest natomiast jednym z występujących w świecie społecznym i współcześnie wyjątkowo skutecznym „reżimem prawdy”. Skuteczność nauki polega na tym, że dostarcza danych wspierających regulację współczesnych społeczeństw. Nauka tworzy się w ramach konkretnych *episteme*, co oznacza, że również współtwórcy nauki nie są wolni od nieuświadomionych założeń czy głęboko osadzonych norm społecznych. Twórcy nauki decydują o kształcie pytań, jakie uznaje się za warte zadania, czy sposobach interpretacji zjawisk przez dyskurs naukowy. Aktorzy społeczni tworzący dyskurs nauk społecznych sami są częścią świata społecznego, który biorą pod lupę: ich percepcja współgra z systemem norm i wartości obowiązującym w danym momencie historycznym (Myrdal 1959), a sposoby formułowania badań odzwierciedlają warunki społeczne, w których tworzą (Gouldner 1962; Curtis, Petras 1972). Dyskurs nauk społecznych podlega ciągłym przemianom, tak jak kontekst społeczny, w którym powstaje. Razem z nim zmieniają się ramy interpretacji problemów społecznych.

Współtwórcy dyskursu nauk społecznych tworzą go w oparciu o zastane zasoby i zasady. Zasady te są znane jego uczestnikom, ponieważ warunkiem uczestnictwa w dyskursie jest podporządkowanie się obowiązującym w nim regułom działania. Działanie w ramach tej struktury daje uczestnikom pewną swobodę: podejmują decyzje dotyczące tematów analizy, perspektywy badawczej czy metodologii. Decydują o tym, jakie wątki zasługują na szczególną uwagę i dokonują selekcji

znaczeń, a następnie ich interpretacji. W ten sposób obiektywizują czy instytucjonalizują znaczenia zjawisk społecznych (Berger, Luckmann 2010; Gee 2015). Akt publikacji uprawomocnia pewną wizję rzeczywistości (van Dijk 1993). Celem aktorów tworzących dyskurs nauk społecznych jest nie tyle – albo nie przede wszystkim – przekonanie odbiorcy do określonego punktu widzenia, co propozycja pewnego ujęcia i interpretacji zjawisk oraz pogłębienie wiedzy odbiorców. Jak pokazuje historia myśli społecznej, formułowanie problemów i pytań badawczych może prowadzić do pominięcia niektórych obszarów potencjalnej analizy (Hondegneu-Sotelo 1999).

W niniejszej pracy skupiam się na sposobach reprezentowania aborcji w dyskursie nauk społecznych. Czasopisma naukowe stanowią część „gry” toczącej się w ramach nauki: tworzą intertekstualną sieć refleksji i krytyki, miejsce negocjowania i dookreślania wiedzy. To, w jaki sposób przedstawiana jest aborcja przez najważniejsze periodyki z zakresu nauk społecznych, ustala szerokie ramy możliwości rozumienia tego zjawiska w obrębie refleksji naukowej.

Uwagi metodologiczne

Zakładam, że wskaźnikiem wpływu na kształtowanie dyscypliny jest wysokie miejsce czasopisma naukowego w rankingach mierzących wskaźniki cytowań i prestiż. Jak trafnie zauważyły Joanna Bielecka-Prus i Anna Horolets:

Czasopisma są odzwierciedleniem do zdobycia pozycji akademickiej w myśl hasła *publish or perish*. Swój sukces zawdzięczają położeniu nacisku na wydajność akademicką we współczesnej nauce. Są one cenionym „miejscem” (*lieu*) do ogłaszania wyników badań lub

idei teoretycznych, głównym źródłem instytucjonalnych wskaźników poczytności. Czasopismo pozwala na „zastrzeżenie” praw autorskich do pomysłów i kierunków badawczych [...]. Czasopisma uczestniczą w gospodarce akademickiej w sensie przenośnym – jako jedna z ważnych instytucji, z którą naukowcy mają do czynienia, jeśli chcą osiągnąć sukces zawodowy. W dużej części czasopisma są bytami rynkowymi także w sensie dosłownym, jako przedsiębiorstwa rynkowe, „komórki” dużych koncernów wydawniczych. (2013: 154)

Do analizy wybrałam czasopisma znajdujące się najwyżej w rankingu Scimago Journal & Country Rank w kategorii „nauki społeczne”. Miejsce w tym rankingu wyznaczone jest za pomocą wskaźnika SJR (SCImago Journal Rank) mierzącego wpływ i prestiż danego czasopisma i uwzględniającego wpływ dziedziny oraz jakości czasopisma na wartość cytowań. Założyłam, że czasopisma, znajdujące się najwyżej w tym rankingu, mają największy wpływ na formowanie kierunków rozwoju myśli społecznej i najszerzy zasięg.

W rankingu SCImago występuje specyficzny podział na dyscypliny i kategoria „nauki społeczne” ma szereg podkategorii, takich jak: antropologia, archeologia, komunikacja, studia kulturowe, edukacja, e-learning, gender studies, geografia czy prawo. Ze względu na cel artykułu, którym jest przedstawienie ujęcia aborcji w kategorii nauk społecznych, zdecydowałam się przeanalizować dwie subkategorie z zakresu nauk społecznych: „socjologia i nauki polityczne” oraz „nauki społeczne – różne”. Nie wzięłam natomiast pod uwagę czasopism obejmujących wąskie specjalizacje, na przykład odnoszących się do płci kulturowej czy zdrowia. Uznałam, że fakt publikowania tekstów o aborcji w czasopismach dotyczących zdrowia

i płci kulturowej jest oczywisty: aborcja jest procedurą medyczną, która dotyczy kobiet³. Nie jest oczywiste natomiast, czy temat aborcji obecny jest w czasopismach podejmujących szeroką problematykę społeczną. Zakładam, że metaanaliza czasopism o ogólnym zasięgu pozwoli odpowiedzieć na pytanie, czy aborcja jest tematem obecnym, czy marginalizowanym we współczesnym dyskursie nauk społecznych i dostrzec luki na poziomie nauk społecznych. Kolejnym powodem decyzji o dobrej próbie było to, że czasopisma wyspecjalizowane charakteryzują niższe wskaźniki cytowań i prestiżu, co w związku z przyjętym przeze mnie na początku założeniem świadczy, że ich wpływ na pole nauk społecznych jest niższy niż czasopism o ogólnym zakresie badań.

W wybranych przeze mnie kategoriach znalazły się czasopisma, które nie skupiały się na analizie problemów społecznych (np. *Mathematical Finance* czy *Structural Equation Model*) i takie zorientowanie na konkretną, na przykład ściśle politologiczną problematykę (*Party Politics* i *Comparative Political Studies*). Ze względu na przyjęty cel badawczy, którym jest odpowiedź na pytanie o ujęcia aborcji w dyskursie nauk społecznych, zastosowałam celowy dobór próby i wyłączyłam te czasopisma z analizy.

Przeszukałam bazy danych pięćdziesięciu pierwszych czasopism występujących w rankingu pod kątem występowania w nich artykułów poświęconych aborcji, czyli takich, które w tytule lub abstrakcie miały słowo „aborcja”, „reprodukcja”

³ Policzyłam, że w rankingu SciMago w kategoriach, których nie uwzględniła niniejsza analiza, w pierwszych pięćdziesięciu czasopismach z listy opublikowano w tym czasie około sto trzydzieści (kategoria: studia nad płcią kulturową) i ponad dwieście (kategoria: zdrowie) artykułów dotyczących aborcji.

„terminacja” czy „niechciana ciąża”. Wszystkie czasopisma były anglojęzyczne. Bazy danych większości czasopism umożliwiają wyszukiwanie artykułów za pomocą słów występujących w tytule, abstrakcie lub treści, część wydawnictw nie ma takiej funkcji. Takie czasopisma zostały wykluczone z analizy⁴.

Część tekstów, które włączyłam do analizy na podstawie pierwszego kryterium, nie dotyczyła bezpośrednio aborcji, która była w nich jedynie ilustracją w studium przypadku na przykład zachowań wyborczych czy pretekstem do analizy teorii socjologicznych⁵. Takie artykuły wyłączyłam z badania podobnie jak serie wydawnicze i recenzje książek. Do korpusu badanych tekstów nie weszły również te dotyczące seksualności czy sposobów zapobiegania niechcianej ciąży. Ostatecznie wybrałam do analizy trzydzieści cztery artykuły.

Przeanalizowałam materiał opublikowany w latach 1996–2018⁶. Połowa lat 90. zajmuje ważne miejsce na historycznej mapie aborcyjnej. Po pierwsze, w połowie lat 90. aborcja stała się popularną procedurą medyczną (Lie i in. 2008). W tym czasie odbyły się również dwa ważne z punktu widzenia praw kobiet wydarzenia: Konferencja Kobiet ONZ w Pekinie⁷ (1996) i Międzynarodowa Konferencja na temat Ludności i Rozwoju w Kairze (1994), które podejmowały

⁴ Były to m.in. *Journal of Personality and Social Psychology*, *Leadership Quarterly*, *Social Issues and Policy Review*, *Comparative Politics* oraz *Social Networks*.

⁵ Mam na myśli np. artykuł pt. „The Boundaries of Abortion Law: Systems Theory from Parsons to Luhmann and Habermas” autorstwa Mathieu Deflema, który ukazał się w *Social Forces* w 1998 roku.

⁶ Czasopismo *American Sociological Review* dysponuje internetową bazą danych od 2000 roku, więc tylko artykuły z tego okresu zostały wzięte pod uwagę.

⁷ Prawa reprodukcyjne były jednym z tematów podjętych na konferencji.

temat liberalizacji prawa aborcyjnego. Założyłam, że te wydarzenia sprawiły, że temat aborcji zyskał na znaczeniu jako problem społeczny.

Zastosowana procedura doboru pozwoliła wyłonić dwadzieścia cztery artykuły na temat aborcji w kategorii „socjologia i nauki polityczne” i trzynaście artykułów w kategorii „nauki społeczne – różne” (tabela 1). Profile czasopism różnią się w kwestii preferowanych metodologii i wiodących tematów. Przykładowo, w *Population & Development Review* znajdują się przede wszystkim analizy ilościowe, podczas gdy *Gender & Society* publikuje artykuły uwzględniające pogłębioną jakościową analizę. Artykuły poświęcone aborcji opublikowane zostały przede wszystkim w czasopismach o profilu socjologicznym, gender studies i z zakresu nauk politycznych i demografii. Zastanawia jednak fakt, że również w tych czasopismach stanowią jedynie niewielki procent wszystkich artykułów. W czasopiśmie *Gender & Society* opublikowano w badanym okresie dwa artykuły dotyczące bezpośrednio kwestii aborcji, co stanowi 0,24% wszystkich publikacji⁸.

Warto zwrócić uwagę na to, że większość czasopism, które znalazły się w próbie, pochodzi ze Stanów Zjednoczonych i z Wielkiej Brytanii i w związku z tym badania dotyczą głównie tych części świata anglosaskiego, choć nie jest to regułą. Część badań poświęcona jest bowiem krajom europejskim czy azjatyckim. Płeć autorów rozkłada się równomiernie z niewielką przewagą kobiet w stosunku do mężczyzn (trzydzieści autorek i dwudziestu dwóch autorów).

⁸ *Gender & Society* publikuje sześć numerów rocznie. W każdym z nich znajduje się sześć artykułów oraz recenzje książek.

Tabela 1.

	Nazwa czasopisma	Liczba artykułów opublikowanych w latach 1996–2018
Socjologia i nauki polityczne		
1	<i>American Sociological Review</i>	1
2	<i>American Journal of Sociology</i>	4
3	<i>European Sociological Review</i>	3
4	<i>Gender and Society</i>	2
5	<i>Sociological Methods and Research</i>	7
6	<i>Population and Development Review</i>	2
7	<i>Political Psychology</i>	2
	Łącznie	21
	Nazwa czasopisma	Liczba artykułów opublikowanych w latach 1996–2018
Nauki społeczne – różne		
1	<i>Sociology of Religion</i>	5
2	<i>Social Studies of Science</i>	1
3	<i>Journal of Youth and Adolescence</i>	1
4	<i>Public Opinion Quarterly</i>	5
5	<i>Youth & Society</i>	1
	Łącznie	13

Źródło: opracowanie własne.

W literaturze przedmiotu podkreśla się wartość przeglądu i integrowania wyników badań dla rozwoju dyscypliny. W niniejszym przeglądzie badań nie chodzi o to, by znaleźć odpowiedź na konkretne pytanie badawcze, takie jak „Czy doświadczenia kobiet po aborcji są dobre czy złe?” lub „Jakie opinie o aborcji są najbardziej popularne?”. Przyglądam się literaturze na temat aborcji z innej, metaanalitycznej strony. Moim celem jest prezentacja sposobów ujęcia aborcji, która pozwoli na wyodrębnienie dominujących wątków analitycznych. W związku z tym zastosowałam metodę narracyjnego przeglądu badań. Podobnie jak w przypadku systematycznego przeglądu zakłada ona sformułowanie ogólnych wniosków na temat istniejących sposobów podejścia do danego tematu, identyfikację luk analitycznych i propozycję ich uzupełnienia oraz opis możliwych kierunków przyszłych badań (Baumeister, Leary 1997; Siddaway, Wood, Hedges 2018).

Sposoby problematyzacji aborcji

Przeanalizowałam wybrane teksty pod kątem tego, w jaki sposób zadawane jest pytanie o aborcję. Interesowało mnie to, na co konkretnie zwracają uwagę badacze społeczni, którzy podejmują tematykę aborcyjną. W oparciu o literaturę przedmiotu (Lie i in. 2008; Purcell 2015) wyodrębniłam trzy kategorie (1, 2 i 3), do których w wyniku analizy dodałam dwie kolejne (4 i 5):

1. aborcja jako przedmiot oceny społecznej – ta kategoria obejmuje badania poświęcone zależnościom pomiędzy opiniami na temat aborcji a między innymi takimi czynnikami jak płeć, moment historyczny czy kształt polityki reprodukcyjnej w danym kraju.
2. prawo aborcyjne i polityka aborcyjna – do tej kategorii zaliczyłam artykuły odnoszące się do

tego, jakie czynniki mają wpływ na kształtowanie prawa aborcyjnego, oraz teksty opisujące zależność pomiędzy prawem aborcyjnym a decyzjami o aborcji.

3. doświadczenia aborcyjne kobiet – tu w centrum zainteresowania badaczy znajduje się kobieta, jej emocje i motywacje związane z zabiegiem aborcji.
4. metodologia badań nad aborcją – artykuły w tej kategorii skupiają się na metaanalizie sposobów badania aborcji i poszukiwaniu najskuteczniejszych technik badawczych.
5. dyskurs o aborcji – obejmuje artykuły przyjmujące perspektywę dyskursywną i badające teksty pod kątem budowy argumentacji na temat aborcji.

Najwięcej artykułów odnosiło się do postaw i opinii na temat aborcji. Na drugim miejscu znalazły się teksty analizujące prawo i politykę aborcyjną. Najmniej poświęconych było z kolei doświadczeniom aborcyjnym kobiet. Najczęściej poruszane tematy to oddziaływanie rozmaitych czynników makro- i mikrospołecznych (np. płci czy poziomu religijności indywidualnej lub społeczeństwa) na postawy wobec aborcji oraz kwestie dotyczące relacji prawa dotyczącego reprodukcji i decyzji aborcyjnych. Brakuje analiz poświęconych aktywizmowi aborcyjnemu i antyaborcyjnemu, stygmatyzacji aborcji, aborcji w mediach, roli opieki zdrowotnej, kwestii przestrzegania prawa aborcyjnego przez rządy czy głośnym sprawom związanym z aborcją, które miały miejsce w badanym okresie. Margines badań stanowią te poruszające kwestię emocji kobiet związanych z zabiegiem czy podejmowania decyzji o aborcji, roli partnera w tym procesie, terminologii związanej z badaniem aborcji czy dyskursem aborcyjnym.

Społeczeństwo o aborcji – postawy względem aborcji

Pierwszym sposobem ujęcia aborcji jest badanie postaw społecznych wobec przerywania ciąży. Pytania badawcze skupiają się na tym, dlaczego ludzie myślą o aborcji w określony sposób i jakie czynniki demograficzno-społeczne (np. religijność, płeć czy poglądy polityczne) mają wpływ na ocenę tego zjawiska. Artykuły tego rodzaju opierają się głównie na międzynarodowych badaniach opinii, przy czym większość odnosi się do społeczeństwa amerykańskiego. Cykliczne badania ilościowe postaw społecznych względem aborcji stanowią ważne źródło statystyk dla naukowców zajmujących się tą problematyką i – jak można przypuszczać – modelują kierunki badań socjologicznych⁹.

Niektórzy badacze koncentrują się na przedstawieniu tego, jakie są przekonania społeczne na temat aborcji w danym okresie czasu (Shaw 2003) lub jak te przekonania zmieniają się w czasie (Mouw, Sobel 2001; Craig, Kane, Martinez 2002; Hoffman, Johnson 2005). Inni szukają odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób czynniki makro- i mikrostrukturalne mogą wpływać na postawy aborcyjne. Są to na przykład religijność czy relacja z Bogiem (Cochran i in. 1996; Unnever, Bartkowski, Cullen 2010), autorytet Kościoła w danym kraju (Halman, van Ingen 2015), poziom zatrudnienia kobiet czy płeć (Banaszak 1998), miejsce emigracji (Carol, Milewski 2017), bezdomność (Begun i in. 2018), wyznaczenie (Hoffman, Johnson 2005), socjalizacja religijna w dzieciństwie i dorastanie w domu, w którym

rola matki była postrzegana w sposób tradycyjny (Pacheco, Kreitzer 2016) czy obowiązująca w danym kraju polityka dotycząca reprodukcji (Scott 1998).

Z przeanalizowanego materiału wynika, że zarówno czynniki makrostrukturalne, takie jak prawo czy proces sekularyzacji, jak i mikrostrukturalne, takie jak indywidualne przekonania respondentów, korelują z opiniami dotyczącymi aborcji. Objętość materiału sprawia, że nie mogę omówić każdego artykułu, dlatego odniosę się tylko do wybranych tekstów. Przykładowo, długofalowe badania przeprowadzone w Stanach Zjednoczonych i kilku krajach europejskich pokazały, że pokolenia kobiet, które miały dostęp do tabletek antykoncepcyjnych, są bardziej skłonne akceptować aborcję niż te, które nie miały swobody antykoncepcyjnej. Ponadto postępująca liberalizacja prawa aborcyjnego koreluje z liberalizacją postaw, podczas gdy w krajach, w których polityka aborcyjna jest niezmienna i konserwatywna, zarówno mężczyźni, jak i kobiety częściej sprzeciwiają się aborcji (Scott, 1998). Z kolei zmieniający się autorytet Kościoła i sekularyzacja korelują ze zmianami opinii na temat aborcji. W latach 1981–2008 w czterdziestu krajach europejskich zmniejszyła się liczba osób praktykujących religijnie w Europie i wzrosła akceptacja dla aborcji. W zsekularyzowanych krajach europejskich, w których autorytet Kościoła jest mniejszy, a praktyki religijne rzadkie, wyraźna jest liberalizacja postaw względem aborcji (Scott 1998; Halman, van Ingen 2015).

Stephen Craig i współpracownicy badają prawdopodobieństwo zmian opinii na przestrzeni lat i ambiwalencję oceny aborcji. Wskazują na to, że ambiwalencja postaw występuje zarówno wśród przeciwników aborcji, jak i wśród zwolenników wyboru. Zwolennicy wyboru są bardziej skłon-

⁹ Na przykład w Polsce CBOS od lat 90. XX wieku regularnie wykonuje badania postaw Polek i Polaków wobec aborcji. CBOS wykonał również jedno badanie dotyczące liczby aborcji w Polsce. Nie ma natomiast żadnego badania CBOS-u poświęconego trudnościom, jakie napotykają kobiety w dostępie do legalnej aborcji.

ni do wahania w przypadkach, kiedy aborcja jest wynikiem trudnych warunków finansowych czy decyzji kobiety, podczas gdy przeciwnicy przerywania ciąży są bardziej skłonni do wahania opinii, kiedy warunkami aborcji są ciężkie uszkodzenie płodu czy zagrożenie życia kobiety (Craig i in. 2002). Tymczasem okazuje się również, że im bardziej radykalna (w kierunku liberalizacji prawa lub też zakazu) postawa wobec aborcji, tym mniejsze prawdopodobieństwo, że ulegnie ona zmianie w czasie. Ciekawym odkryciem jest to, że im szybsza odpowiedź respondenta/respondentki na pytanie, tym mniej prawdopodobne, że opinia ulegnie zmianie w czasie (Huckfeldt, Sprague 2000). W niektórych krajach opinie wobec aborcji nie zmieniają się na przestrzeni dekad. Ted Mouw i Michael Sobel dowodzą, że wbrew powszechnemu przekonaniu, że w dzisiejszych Stanach Zjednoczonych opinie na temat aborcji są bardziej spolaryzowane niż kiedyś, na przestrzeni ostatnich dwudziestu pięciu lat postawy społeczeństwa amerykańskiego w tej kwestii nie zmieniły się (Mouw, Sobel 2001).

We wspomnianych wyżej tekstach autorzy przyglądają się temu, co poszczególne grupy społeczne (osoby religijne, kobiety, ewangelicy) w krajach o zróżnicowanej polityce aborcyjnej (liberalnej lub konserwatywnej) sądzą o przerywaniu ciąży. Aborcja – zabieg medyczny, który dotyczy jednostek, a jednocześnie jest sprawą bardzo intymną, związaną z seksualnością kobiet, jest w dyskursie nauk społecznych charakteryzowana jako sprawa publiczna. Zorientowanie badań wokół postaw zakłada, że każdy posiada opinię na temat aborcji i ocenia zabieg albo pozytywnie, albo negatywnie. To z kolei sugeruje, że zjawisko to *per se* jest przedmiotem moralnej oceny, a zatem przerywanie ciąży jest *implicite* definiowane jako problem moralny.

Aborcja w ujęciu prawno-politycznym – aborcja jako polityka społeczna

Drugim wyróżnionym przeze mnie sposobem ujęcia aborcji w analizowanych artykułach jest przedstawienie jej z perspektywy instytucjonalnej, przez pryzmat polityki i prawa aborcyjnego. Pytania badawcze koncentrują się na tym, jakie czynniki zewnętrzne mają znaczenie w kształtowaniu prawa aborcyjnego (Boyle, Kim Longhofer 2015). Inne dotyczą tego, w jaki sposób prawo aborcyjne i dostępność klinik aborcyjnych (Levels i in. 2010), reformy polityczne (Grant, Kelly 2007) i elementy kulturowe czy prawne (Tomal 2001) wpływają na częstotliwość aborcji. Przykładowo, niezmiennie, patriarchalne normy kulturowe dyktują w niektórych krajach preferencję posiadania synów i prowadzą do aborcji selektywnej, czyli aborcji ze względu na płeć (Arnold, Kishor, Roy 2002; Dubuc, Coleman 2007; Zaidi, Morgan 2016). Z kolei obserwacja postępującego od lat 70. XX wieku procesu liberalizacji ustaw aborcyjnych i analiza zależności pomiędzy polityką aborcyjną a czynnikami społecznymi, historycznymi i religijnymi prowadzi do wniosku, że największe znaczenie w procesie poszerzania praw do aborcji ma partycypacja kraju w organizacjach pozarządowych i obecność kobiet w rządzie. Ten ostatni element okazuje się najważniejszy (Boyle, Kim, Longhofer 2015). W krajach, w których jest więcej kobiet w parlamencie, obowiązuje bardziej liberalne prawo aborcyjne¹⁰.

Kimberly Kelly i Lidia Grant analizują oddziaływanie prawa dotyczącego zdrowia reprodukcyjnego na decyzje aborcyjne kobiet w kontekście reformy so-

¹⁰ Kraje skandynawskie, w których aborcja jest łatwo dostępna i legalna, zajmują wysokie pozycje w rankingu Gender Gap Index, w którym jednym ze wskaźników jest odsetek kobiet zajmujących ważne pozycje polityczne (*The Global Gender Gap Report 2018*).

cyjnej PRWORA (The Personal Responsibility and Work Opportunity Reconciliation Act) w Stanach Zjednoczonych obowiązującej w latach 1996–2000. Celem legislacji było między innymi ograniczenie niechcianych ciąży, a w konsekwencji – aborcji wśród nastolatków, a metodą jej realizacji – wprowadzenie restrykcji dotyczących przerywania ciąży i zmniejszenie wsparcia ekonomicznego dla kobiet, które mają nieślubne dzieci. Jednak podjęte w ramach reformy działania nie doprowadziły do zamierzonych rezultatów. Kelly i Grant zwracają uwagę na to, że to nie warunki ekonomiczne stanowią główną przyczynę przerywania ciąży (Kelly, Grant 2007). Autorki przedstawiają reformę PRWORA w negatywnym świetle jako decyzję podjętą przez zmaskulinizowane grono członków Kongresu i jako narzędzie, które ma na celu kontrolę reprodukcyjnych wyborów kobiet.

Instytucjonalny sposób ujęcia aborcji dostarcza wglądu w to, jak uwarunkowania społeczno-polityczne i moment historyczny wpływają na kształt prawa aborcyjnego. Podkreśla tym samym podatność definiowania kwestii przerywania ciąży w wymiarze prawnym na warunki zewnętrzne. Ponadto w tej kategorii przejawia się pragmatyczne, zaangażowane nastawienie dyskursu nauk społecznych i orientacja na cel, jakim jest na przykład poprawienie warunków reprodukcyjnych czy dobrostanu kobiet.

Aborcja jako decyzja kobiety

Wspomniana przeze mnie wcześniej Purcell podkreśla, że głos kobiet powinien być naturalnym punktem wyjścia do badań nad aborcją. Paradoksalnie, analiza zebranego materiału sugeruje, że w naukach społecznych niewiele uwagi poświęca się doświadczeniom kobiet. Tematy poruszane przez

autorki zainteresowane perspektywą indywidualną to przyczyny i konsekwencje decyzji o aborcji (Coleman 2006; Begun i in. 2018) oraz sposób przeżywania przez kobiety zdecydowane na aborcję badania ultrasonograficznego (Beynon-Jones 2015). Siân Beynon-Jones zadaje kobietom pytanie, jakie znaczenie miało dla nich badanie ultrasonograficzne poprzedzające aborcję¹¹. Jej rozmówczynie nadają temu doświadczeniu bardzo zróżnicowane sensy. Dla jednych jest to chwila refleksji, dla innych moment, w którym utwierdzają się w przekonaniu o słuszności swojej decyzji. W badaniu na pierwszym planie znajduje się różnorodność emocji towarzyszących doświadczeniu aborcji. Poprzez otwarte sformułowanie pytania badawczego Beynon-Jones dekonstruuje dominujące w kulturze popularnej i dyskursie antyaborcyjnym stereotypy towarzyszące zabiegowi. Jednym z nich jest stereotyp, że przerwanie ciąży jest zawsze doświadczeniem traumatycznym, a kobieta zostaje do niego zmuszona poprzez warunki środowiskowe i zewnętrzne. Badanie podaje w wątpliwość oczywistość tej formuły, a zarazem obowiązujące w kulturze popularnej mity dotyczące badania ultrasonograficznego. Niektóre z rozmówczyń Beynon-Jones, oglądając zdjęcie płodu, żartują, podczas gdy inne deklarują, że zdjęcie płodu wzbudza w nich strach przed posiadaniem dziecka. Wypowiedzi kobiet kontrastują ze znanym z filmów i seriali obrazem, w którym kobieta (zwykle z męskim partnerem) w obecności lekarki ogląda po raz pierwszy zdjęcie płodu i nawiązuje w tym momencie więź ze swoim przyszłym dzieckiem. Autorka pokazuje odcienie szarości nieobecne w – często czarno-białym – dyskursie na temat aborcji (Beynon-Jones 2015). Artykuł jest przykładem socjologii zaangażowanej. Autorka prezentuje konkretne

¹¹ Prawo aborcyjne w Wielkiej Brytanii, gdzie autorka prowadziła badania, wymaga od kobiet, które zdecydowały się na aborcję przeprowadzenia badania ultrasonograficznego.

stanowisko feministyczne dotyczące omawianego zagadnienia i krytykuje tradycyjny model macierzyństwa, w którym rola matki jest uznawana za właściwą i docelową rolę kobiety. Zadając otwarte pytanie dotyczące emocji, pozwala kobietom na to, by nie chciały być matkami.

Z innej strony doświadczeniu aborcji przygląda się Priscilla Coleman. Na podstawie długofalowych badań przeprowadzonych wśród amerykańskich nastolatków stara się odpowiedzieć na pytanie o to, czy doświadczenie aborcji w okresie dojrzewania jest bardziej prawdopodobne wśród młodzieży, która nie jest religijna i ma wykształconych rodziców. Drugą hipotezę, którą testuje, dotyczy tego, czy młodzież, która zdecydowała się na aborcję w okresie dojrzewania, częściej korzysta z pomocy psychologicznej i częściej sięga po używki takie jak alkohol czy marihuana. Z badań Coleman wynika, że czynniki założone w pierwszej hipotezie nie wpływają na decyzję o aborcji nastolatków w znaczącym stopniu. Z kolei druga hipoteza jest zweryfikowana pozytywnie. Coleman porównała osoby, które w okresie dorastania zdecydowały się na aborcję, z tymi, które urodziły. Osoby z drugiej grupy rzadziej deklarowały problemy ze snem, korzystanie z pomocy psychologicznej i używek. Coleman zwraca uwagę na to, że wyniki weryfikacji drugiej hipotezy mogą być wyjaśnione również zmiennymi, które nie zostały wykorzystane w badaniu. Problemy natury psychologicznej i korzystanie z używek mogą być powodowane innymi, niewziętymi pod uwagę w badaniu czynnikami (np. pochodzeniem z przemocowej rodziny czy w przypadku używek: liberalnymi poglądami). To sprawia, że traktowanie wyników tego badania w terminach relacji przyczynowo-skutkowej staje się problematyczne. Warto zwrócić uwagę na to, że punktem wyjścia Coleman jest hipoteza, że

doświadczenie aborcji może być niekorzystne dla młodych kobiet. Umiejscawianie aborcji w spektrum przyczyn problemów psychologicznych sytuuje ten zabieg w uniwersum znaczeniowym niebezpieczeństwa i groźby. To sugeruje, że aborcja jest wartościowana negatywnie. Zupełnie inny obraz aborcji kreowałoby pytanie badawcze o relację doświadczenia aborcji z poczuciem satysfakcji z życia czy poczuciem spełnienia zawodowego lub osobistego.

Margines stanowią artykuły poruszające kwestię przyczyn decyzji o aborcji, strachu młodych osób związanym z ciążą oraz przeprowadzanych samodzielnie aborcji czy figury partnera. Te kwestie poruszane są w jednym z analizowanych tekstów. Badanie odnosi się do wąskiej grupy społecznej: młodych bezdomnych w Denver. Co ciekawe, wynika z niego, że często to ciąża okazuje się być dla nastolatka bardziej problematyczna niż zabieg aborcji (Begun i in. 2018).

W przeciwieństwie do omawianych powyżej ujęć aborcji ze strony opinii społecznych czy prawa, taka perspektywa przedstawia przerywanie ciąży jako kwestię prywatną i intymną i koncentruje się na odkrywaniu znaczeń przypisywanych aborcji przez jednostki (Beynon-Jones 2015; Begun i in. 2018). Podobnie jak w przypadku ujęcia prawnopolitycznego artykuły te można zaliczyć do perspektywy zaangażowanej, zorientowanej na zmianę społeczną.

Aborcja jako przedmiot badań – trudności metodologiczne

W przeanalizowanym materiale podejmowana jest również kwestia trudności metodologicznych w badaniach nad aborcją. Problemy, na jakie wska-

zują autorzy, to wpływ techniki badawczej na wynik badań (Lara i in. 2004; Lara i in. 2006), wpływ terminologii użytej w narzędziach badawczych na odpowiedź respondentek (Singer, Couper 2014). Problematiczne jest też zebranie rzetelnych danych na temat doświadczeń aborcyjnych od kobiet (Peytchev i in. 2010).

Diana Lara z zespołem porównuje cztery techniki badawcze: technikę losowej odpowiedzi, wywiad, kwestionariusz ankiety i wywiad wspomagany komputerowo pod kątem tego, która z nich jest najbardziej skuteczna w zbieraniu danych na temat doświadczenia aborcji (Lara i in. 2004; Lara i in. 2006). To, która technika sprawdza się najlepiej w danej sytuacji, zależy od kontekstu badań. Przykładowo, technika losowej odpowiedzi¹² okazuje się być najskuteczniejsza wśród wykształconych i pracujących kobiet z miast. Inaczej jest jednak w przypadku badań przeprowadzanych wśród kobiet z niższych klas społecznych czy w społeczeństwach rozwijających się, gdzie poziom umiejętności pisania i czytania jest niski. Kobiety w tych krajach nie zawsze rozumieją skomplikowane zasady metody, co z kolei wzbudza ich podejrzenia (Lara i in. 2006). W takich wypadkach najlepsze rezultaty przynoszą wywiad bezpośredni i ankieta z udziałem badacza (Lara i in. 2004). Przeprowadzone w warunkach miejskich i wiejskich badania nie dają jednoznacznej odpowiedzi na pytanie o to, która technika jest najkorzystniejsza. Autorzy podkreślają jednak to, że czynniki kulturowe i socjoekonomiczne muszą

¹² Technika losowej odpowiedzi „reprezentuje grupę technik probabilistycznych, bazujących na matematycznej teorii prawdopodobieństwa. Mechanizm prywatności opiera się tu na wprowadzeniu do danych losowego szumu, którego obecność uniemożliwia ankietarowi odszyfrowanie znaczenia odpowiedzi. Metodyczność zniekształcania danych sprawia natomiast, że nie stanowi ono przeszkody dla estymacji odsetka osób o interesującej, społecznie stygmatyzującej cesze” (Hipsz 2013: 5).

być brane pod uwagę przy projektowaniu tego typu badań i wskazują rekomendacje do jak najlepszego użycia techniki losowej odpowiedzi (Lara i in. 2006). To samo zagadnienie, choć z innej perspektywy, badają Andy Peytchev i współpracownicy, którzy starają się znaleźć przyczyny błędów pomiaru i braku odpowiedzi występujących w badaniach nad doświadczeniem aborcji. Twierdzą, że znalezienie przyczyny tych zjawisk pomoże w tworzeniu lepszych narzędzi badawczych. Ich zdaniem przede wszystkim piętno, jakim obarczona jest aborcja w percepcji społecznej, przyczynia się do występowania obydwu problemów badawczych (Peytchev i in. 2010).

Eleanor Singer i Mick Couper analizują wpływ języka na badanie aborcji. Interesuje ich to, w jaki sposób sformułowania takie jak „płód” lub „dziecko” wpływają na deklarację chęci wykonania badań prenatalnych i aborcji. Dochodzą do wniosku, że podczas gdy użyta terminologia nie ma wpływu na deklarowane decyzje o aborcji, to w niewielkim stopniu oddziałuje na deklaracje dotyczące wykonania badań prenatalnych. Co ciekawe, w sposób przeciwny do założeń autorów: w przypadku użycia w ankiecie sformułowania „płód” respondenci rzadziej deklarowali, że zdecydowałiby się na badanie prenatalne (Singer, Couper 2014).

Wyodrębniona przeze mnie kategoria dotycząca metodologii obejmuje artykuły skupiające się na jednostce i wprost lub nie wprost podejmujące kwestię tego, że aborcja jest tematem stygmatyzowanym. Również w tej kategorii przejawia się orientacja pragmatyczna dyskursu nauk społecznych: doskonalenie metod badawczych zmierza do uzyskania prawdziwych danych na temat doświadczeń aborcji. To z kolei pozwoliłoby oszacować rzeczywistą skalę zjawiska.

Dyskurs aborcyjny

Kolejnym sposobem ujęcia aborcji było omówienie jej w perspektywie dyskursywnej: w dokumentach Kościoła katolickiego w wybranych europejskich krajach (Dillon 1996), w dokumentach dziewiętnastowiecznych sufrażystek i lekarzy w Anglii (Beisel, Kay 2004) i w narracjach pracowników i pracownic klinik aborcyjnych w Szkocji (Beynon-Jones 2011). W tych artykułach autorki kierują uwagę na dyskursywne konstrukcje argumentacji na temat aborcji i ich społeczne implikacje. Zwracają uwagę na to, w jaki sposób kontekst dyskursu formuje charakter przedmiotu czyli aborcji. Kościoły rzymskokatolickie w Irlandii, Polsce, Stanach Zjednoczonych, Walii i Anglii używają odmiennych argumentacji na temat aborcji, a argumentacje te zależą od pozycji instytucji Kościoła w danym kraju i stopnia kontrowersyjności problemu aborcji w sferze publicznej. Przykładowo, w Polsce i w Stanach Zjednoczonych, w których temat aborcji jest kontrowersyjny i kontestowany w sferze publicznej, Kościoły używają uzasadnień wykraczających poza religijne ramy i są związane z tożsamością narodową (Dillon 1996). Problematyzacja aborcji różni się też w dyskursach opieki zdrowotnej w dziewiętnastowiecznej i współczesnej Wielkiej Brytanii. W XIX wieku argumentacja przeciwników aborcji obok kwestii płciowej obejmowała kwestię rasową, a celem ówczesnych lekarzy było podtrzymanie rasy anglosaskiej i uchronienie jej przed wpływami migracyjnymi (Beisel, Kay 2004). Dzisiaj trudno wyobrazić sobie, by w Wielkiej Brytanii polityka aborcyjna była związana z dyskryminacją ze względu na rasę. Współczesny dyskurs przedstawicieli opieki zdrowotnej charakteryzuje natomiast wykluczenie figury kobiet w ciąży i orientacja na dobrostan płodu (Beynon-Jones 2011).

Kategoria dyskursywna to przykład refleksji dyskursu nauk społecznych nad tym, w jaki sposób formułowane są ramy interpretacji aborcji w różnych polach dyskursywnych. Teksty, które ujmują aborcję z perspektywy dyskursywnej, podkreślają rolę kontekstu historycznego i kulturowego w formułowaniu argumentacji na ten temat. Takie ujęcie zwraca uwagę na zmienność percepcji aborcji w różnych *episteme* (Foucault 1972).

Wnioski

W dyskusję na temat aborcji uwikłani są różni aktorzy społeczni, począwszy od feministek, poprzez międzynarodowe organizacje i środowiska polityczne, na instytucjach religijnych skończywszy (por. Boyle i in. 2015). W niniejszym artykule interesowało mnie to, czy i w jakim stopniu echa tych dyskusji są zauważalne we współczesnym dyskursie nauk społecznych. Czy aborcja stanowi ważną część współczesnych badań społecznych i jakie aspekty tego zagadnienia są eksponowane, a jakie nieobecne. Na podstawie przeanalizowanego materiału można wysnuć kilka ogólnych wniosków.

W uwzględnionym przeze mnie rankingu SCImago większość czasopism jest wydawana w krajach anglosaskich (Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii) i, co za tym idzie, większość badań dotyczy właśnie tych społeczeństw. Monopol świata anglosaskiego w kształtowaniu nauk społecznych podkreśla wielu autorów. Zwracają uwagę na to, że często przymiotnik „międzynarodowy” odnosi się *de facto* do nauki anglosaskiej. W krajach anglosaskich mieszczą się najbardziej prestiżowe domy wydawnicze czy uniwersytety, a warunkiem odniesienia sukcesu naukowego jest przyłączenie się do systemu, który podtrzymuje i odtwarza hegemonię tych krajów (Gantman, Yousfi, Alcadipani 2015).

Jak widać w niniejszej analizie, w przypadku nauk społecznych wiąże się to z ryzykiem pominięcia treści i tematów z krajów peryferyjnych oraz ważnego w badaniach nad aborcją kontekstu (Norris i in. 2011). Przykładowo, badania polityki aborcyjnej w Stanach Zjednoczonych niekoniecznie będą mieć wartość praktyczną dla innych niż amerykańskie społeczeństw. Przyczyny decyzji aborcyjnych w krajach rozwiniętych mogą być różne od przyczyn tych decyzji w krajach rozwijających się. Sposoby egzekwowania prawa przez władzę mogą różnić się w krajach, które doświadczyły władzy totalitarnej i w krajach, które jej nie doświadczyły. Orientacja czasopism na społeczeństwach krajów anglosaskich ogranicza zatem pole socjologii czy nauk społecznych. W badanym przeze mnie dyskursie pojawiają się artykuły zorientowane na zmianę społeczną, ale dotyczą one jedynie anglosfery, podczas gdy problemy społeczne peryferii są pomijane (Burawoy 2004).

Po drugie, jak pokazałam powyżej, w wysoko notowanych czasopismach z zakresu nauk społecznych aborcja nie jest popularnym tematem analizy. Na przestrzeni lat 1996–2018 w każdym z analizowanych czasopism ukazało się od stu czterdziestu do tysiąca dwustu artykułów. Łącznie w czasopismach, które weszły do badanej próby, w ciągu dwudziestu trzech lat opublikowano ponad dziesięć tysięcy artykułów. Odsetek tekstów poświęconych przerywaniu ciąży to około 0,33%. Możliwym wyjaśnieniem tej sytuacji jest fakt dyferencjacji nauk społecznych i powstanie czasopism z subdyscyplin (takich jak socjologia medycyny czy socjologia płci kulturowej). Wówczas moglibyśmy mówić o marginalizacji tematu aborcji w naukach społecznych, polegającej na przeniesieniu tego tematu do kategorii „zdrowie” czy „płeć kulturowa”. Specjalizacja nauk sugerowałaby jednak, że dotyczy to również innych zagadnień społecznych, takich jak „seksualność”, „praca”

czy „męskość”. Tak jak wspomniałam wcześniej, w czasopiśmie *Gender & Society* znajdują się dwa teksty na temat aborcji. Dla porównania, w tym samym czasopiśmie w latach 1996–2018 opublikowano ponad pięćdziesiąt artykułów poświęconych męskości i kilkadziesiąt artykułów analizujących takie zagadnienia jak praca czy seksualność (liczby te nie obejmują recenzji książek). Wyjaśnienie poprzez dyferencjacje dyscyplin jest zatem niekompletne. Marginalna obecność artykułów dotyczących aborcji w najbardziej prestiżowych czasopismach z zakresu nauk społecznych oznacza to, że artykuły takie nie są składane do tych czasopism lub to, że nie są rekomendowane do publikacji. W obydwu przypadkach uprawniony wydaje się wniosek o marginalizacji tematu aborcji w tych czasopismach.

Po trzecie, zdecydowana większość badań opiera się na danych zastanych (np. European Values Study), podczas gdy niewiele uwagi poświęca się perspektywie indywidualnej, czyli eksploracji doświadczeń aborcyjnych kobiet. Można przypuszczać, że ta dysproporcja wynika ze wspomnianych już wyżej trudności z dotarciem do respondentek, które chcą się podzielić swoją historią aborcji. Niechęć kobiet do dzielenia się swoim doświadczeniem przerywania ciąży może wynikać z różnych pobudek: zabieg ten wiąże się z intymnymi sferami: fizyczną i seksualną (Sanger 2016), usunięcie ciąży kontrastuje z tradycyjnym rozumieniem roli kobiety jako matki i wiąże się z ryzykiem napiętnowania (Norris i in. 2011). W przypadku tematów emocjonalnie wrażliwych analiza danych ilościowych nastęrcza najmniej problemów metodologicznych i etycznych. Z pewnością istotnym czynnikiem różnicującym sposoby problematyzacji aborcji jest profil czasopisma naukowego. Z drugiej strony możliwe jest również to, że badania uwzględniające perspektywę indywidualną są publikowane w czasopismach z zakresu studiów nad

nością kulturową. Bardziej radykalna interpretacja tego stanu rzeczy kieruje naszą uwagę na kwestię obecności kobiet w badaniach społecznych. Wykluczenie perspektywy kobiet z dyskursu nauk społecznych podkreśla wielu badaczy (Marshall 1983; Banks 1999). Dobrym przykładem są początki studiów nad migracjami, w których (do lat 80. XX wieku) pomijano perspektywę kobiet-migrantek i perspektywę mężczyzn przyjmowano jako uniwersalną (Hondegneu-Sotelo 1999). Ten przykład pokazuje, że obecne w danym okresie historycznym reguły *a priori* oddziałują na sposób formułowania pytań badawczych, co z kolei kształtuje rozumienie zjawisk społecznych i wiedzę na ich temat. Zamiarem wczesnych badaczy migracji nie było wykluczenie kobiet z badań. Ta kwestia nie była obecna, ponieważ w połowie XX wieku za naturalne przyjmowało się, że obiektem badań jest mężczyzna. Ten wątek w kontekście współczesnych badań nad aborcją wymaga dalszej eksploracji.

Symptomatyczne jest, że wiedza na temat aborcji jest konstruowana przede wszystkim w oparciu o opinie społeczeństwa. Innymi słowy, o aborcji mówi się w perspektywie publicznej, jako o przedmiocie oceny społecznej. Skupienie autorów na opiniach społecznych na temat aborcji pozwala zrozumieć przyczyny strukturalne takiego, a nie innego podejścia do aborcji, natomiast nie zbliża odbiorców do głębszego zrozumienia tego, jak aborcja jest doświadczana przez

kobiety, jakie emocje jej towarzyszą i jaki wpływ na to doświadczenie mają czynniki zewnętrzne, na przykład obowiązujące prawo czy media. Elizabeth Boyle i współpracownicy wyróżniają trzy perspektywy współczesnego spojrzenia na aborcję: perspektywę praw człowieka, medycyny i perspektywę religijną czy moralną (Boyle i in. 2015). W dyskursie nauk społecznych dominującą perspektywą nie jest perspektywa praw kobiet (należałyby do niej np. artykuły dotyczące przestrzegania prawa aborcyjnego przez instytucje władzy) ani perspektywa medyczna (np. artykuły uwzględniające ekspertyzę lekarzy czy dostępność infrastruktury aborcyjnej). Najwięcej miejsca poświęca się opinii społecznej o aborcji. Badana jest relacja pomiędzy czynnikami makro- i mikrostrukturalnymi, takimi jak religijność, poglądy polityczne czy prawo aborcyjne, a indywidualnym nastawieniem do aborcji. Ramy interpretacji aborcji w dyskursie nauk społecznych określane są przede wszystkim przez pryzmat społecznych opinii, a nie doświadczeń jednostkowych, co sytuuje to zjawisko w uniwersum problemów moralnych. Parafrazując słynny feministyczny postulat Carol Hanisch, można powiedzieć, że „to, co prywatne stało się publiczne”. Aborcja, zgodnie z postulatami ruchu feministycznego z lat 60., ma dziś w dyskursie nauk społecznych publiczny charakter. Kwestia obecności w nim perspektywy kobiet wymaga jednak dalszej i pogłębionej refleksji.

Bibliografia

Arnold Fred, Sunita Kishor, Roy Tanmay Kumar (2002) *Sex Selective Abortions in India*. „Population and Development Review”, vol. 2, s. 759–85.

Banaszak Ann Lee (1998) *East-West Differences In German Abortion Opinion*. „Public Opinion Quarterly”, vol. 62, s. 545–582.

Banks Olive (1999) *Women's History Review Some reflections on gender, sociology and Women's history Some Reflections on Gender, Sociology and Women's History*. „Women's History Review”, vol. 8, s. 401–410.

Baumeister Roy E., Leary Mark R. (1997) *Writing Narrative Literature Reviews*. „Review of General Psychology”, vol. 1, s. 311–320.

- Begun Stephanie i in. (2018) *“I Know They Would Kill Me”: Abortion Attitudes and Experiences Among Youth Experiencing Homelessness*. „Youth & Society”, vol. s. 1–22.
- Beisel Nicola, Kay Tamara (2004) *Abortion, Race, and Gender in Nineteenth-Century America*. „American Sociological Review”, vol. 69, s. 498–518.
- Berger Peter, Luckmann Thomas (2010) *Spółeczne tworzenie rzeczywistości*. Przełożył Józef Niżnik. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Beynon-Jones Siân M. (2011) *Timing is everything: The demarcation of ‘later’ abortions in Scotland*. „Social Studies of Science”, vol. 42, s. 53–74.
- Beynon-Jones Siân M. (2015) *Re-visioning Ultrasound through Women’s Accounts of Pre-abortion Care in England*. „Gender and Society”, vol. 29, s. 694–715.
- Bielecka-Prus Joanna, Horolets Anna (2013) *Rekonstrukcja praktyk analizy dyskursu na podstawie wybranych angielskich czasopism dyskursywnych*. „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. 9, s. 153–185.
- Boyle Elizabeth H., Kim Minzee, Longhofer Wesley (2015) *Abortion Liberalization in World Society, 1960-2009*. „American Journal of Sociology”, vol. 121, s. 882–913.
- Burawoy Michael (2004) *Public Sociologies: Contradictions, Dilemmas, and Possibilities*. „Social Forces”, vol. 82, s. 1603–1618.
- Carol Sarah, Milewski Nadja (2017) *Attitudes toward Abortion among the Muslim Minority and Non-Muslim Majority in Cross-National Perspective: Can Religiosity Explain the Differences?* „Sociology of Religion: A Quarterly Review”, vol. 78, s. 456–491.
- Cochran John K. i in. (1996) *Religious Stability, Endogamy, and the Effects of Personal Religiosity on Attitudes toward Abortion*. „Sociology of Religion”, vol. 57, s. 291–309.
- Coleman Priscilla K. (2006) *Resolution of Unwanted Pregnancy During Adolescence Through Abortion Versus Childbirth: Individual and Family Predictors and Psychological Consequences*. „Journal of Youth Adolescence”, vol. 35, s. 903–911
- Craig C. Stephen, Kane G. James, Martinez D. Michael (2002) *Sometimes You Feel Like a Nut, Sometimes You Don’t: Citizens’ Ambivalence About Abortion*. „Political Psychology”, vol. 23, s. 285–301.
- Curtis James E., Petras John W. (1972) *The Sociology of Sociology: Some Lines of Inquiry in the Study of the Discipline*. „The Sociological Quarterly”, vol. 13, s. 197–209.
- Dijk Teun van (1993) *Principles of Critical Discourse Analysis*. „Discourse & Society”, vol. 4, s. 249–283.
- Dillon Michelle (1996) *Cultural Differences in the Abortion Discourse of the Catholic Church: Evidence from Four Countries*. „Sociology of Religion”, vol. 57, s. 25–36.
- Dubuc Sylvie, Coleman David (2007) *An Increase in the Sex Ratio of Births to India-Born Mothers in England and Wales: Evidence for Sex-Selective Abortion*. „Population and Development Review”, vol. 33, s. 383–400.
- Foucault Michel (1972) *The Archaeology of Knowledge*. New York: Pantheon.
- Foucault Michel (2002) *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences*. London, New York: Routledge.
- Gantman Ernesto, R. Yousfi Hela, Alcadipani Rafael (2015) *Challenging Anglo-Saxon Dominance In Management And Organizational Knowledge*. „Revista de Administração de Empresas”, vol. 55, s. 126–129.
- Gee Paul James (2015) *Literacy, discourse, and linguistics: introduction*. „The Journal of Education”, vol. 171, s. 5–176.
- Gouldner Alvin W. (1962) *Anti-Minotaur: The Myth of Value-Free Sociology*. „Social Problems”, vol. 9, s. 199–213.
- Halman Loek, Ingen Erik van (2015) *Secularization and Changing Moral Views. European Trends in Church Attendance and Views on Homosexuality, Divorce, Abortion, and Euthanasia*. „European Sociological Review”, vol. 3, s. 1–12.
- Hipsz Natalia (2013) *Doświadczenia aborcyjne Polek*. Warszawa: CBOS, s. 1–8.
- Hoffmann John P., Johnson Sherrie Mills (2005) *Attitudes toward Abortion among Religious Traditions in the United States: Change or Continuity?* „Sociology of Religion”, vol. 66, s. 161–182.
- Hondegneu-Sotelo Pierrette (1999) *Introduction. Gender and Contemporary U.S. Immigration*. „American Behavioral Scientist”, vol. 42, s. 565–576.
- Huckfeldt Robert, Sprague John (2000) *Political Consequences of Inconsistency: The Accessibility and Stability of Abortion Attitudes*. „Political Psychology”, vol. 21, s. 57–79.
- Kelly Kimberly, Grant Lidia (2007) *State Abortion and Nonmarital Birthrates In The Post – Welfare Reform Era. The Impact of Economic*

- Incentives on Reproductive Behaviors of Teenage and Adult Women*. „Gender and Society”, vol. 21, s. 878–904.
- Lara Diana i in. (2004) *Measuring Induced Abortion in Mexico: A Comparison of Four Methodologies*. „Sociological Methods and Research”, vol. 32, s. 529–558.
- Lara Diana i in. (2006) *The Measure of Induced Abortion Levels in Mexico*. „Sociological Methods & Research”, vol. 35, no. 2, s. 279–301.
- Levels Mark i in. (2010). *Unintended Pregnancy and Induced Abortion in the Netherlands 1954–2002*. „European Sociological Review”, vol. 28, s. 301–318.
- Lie Mabel, Robson Stephen C., May Carl R. (2008) *Experiences of abortion: a narrative review of qualitative studies*. „BMC Health Services Research”, vol. 8, s. 1–9.
- Marshall Gordon (1983) *On the sociology of women's unemployment, its neglect and significance*. „The Sociological Review”, vol. 32, s. 234–259.
- Mouw Ted, Sobel Michael T. (2001) *Culture Wars and Opinion Polarization: The Case of Abortion*. „American Journal of Sociology”, vol. 106, s. 913–943.
- Myrdal Gunnar (1959) *Values in Social Theory*. New York: Harper.
- Norris Alison i in. (2011) *Abortion Stigma: A Reconceptualization of Constituents, Causes, and Consequences*. „Women's Health Issues”, vol. 21, s. 49–54.
- Pacheco Julianna, Kreitzer Rebecca (2016) *Adolescent Determinants Of Abortion Attitudes Evidence From The Children Of The National Longitudinal Survey Of Youth*. „Public Opinion Quarterly”, vol. 80, s. 66–89.
- Peytchev Andy, Peytcheva Emilia, Groves Robert M. (2010) *Measurement Error, Unit Nonresponse, and Self-Reports of Abortion Experiences*. „Public Opinion Quarterly”, vol. 74, s. 319–327.
- Purcell Carrie (2015) *The Sociology of Women's Abortion Experiences: Recent Research and Future Directions*. „Social Compass”, vol. 9/7, s. 585–596.
- Purcell Carrie, Hilton Shona, McDaid Lisa (2014) *The stigmatisation of abortion: a qualitative analysis of print media in Great Britain in 2010*. „Culture, Health & Sexuality”, vol. 16, s. 1141–1155.
- Sanger Carol (2016) *Talking About Abortion*. „Social & Legal Studies”, vol. 25, s. 651–666.
- Scott Jaqueline (1998) *Generational Changes in Attitudes to Abortion: A Cross-National Comparison*. „European Sociological Review”, vol. 14, s. 177–190.
- Sedgh Gilda i in. (2016) *Abortion incidence between 1990 and 2014: global, regional, and subregional levels and trends*. New York: World Health Organization.
- Shaw Greg M. (2003) *The Polls - Trends Abortion*. „Public Opinion Quarterly”, vol. 67 s. 407–429.
- Siddaway Andy P., Wood Alex M., Hedges Larry V. (2018) *How to Do a Systematic Review: A Best Practice Guide for Conducting and Reporting Narrative Reviews, Meta-Syntheses*. „Annual Review of Psychology”, vol. 70, s. 9.1–9.24.
- Singer Eleanor, Couper Mick P. (2014) *The Effect of Question Wording on Attitudes Toward Prenatal Testing And Abortion*. „Public Opinion Quarterly”, vol. 78, s. 751–760.
- Sisson Gretchen, Kimport Katrina (2014) *Telling stories about abortion: abortion-related plots in American film and television, 1916–2013*. „Contraception”, vol. 89, s. 413–418.
- The Global Gender Gap Report* (2018) World Economic Forum [dostęp 15 grudnia 2019 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2018.pdf>.
- Tomal Anette (2001) *The Effect of Religious Membership on Teen Abortion Rates*. „Journal of Youth and Adolescence”, vol. 30, s. 103–116.
- Unnever James D., Bartkowski John P., Cullen Francis T. (2010) *God Imagery and Opposition to Abortion and Capital Punishment: A Partial Test of Religious Support for the Consistent Life Ethic*. „Sociology of Religion”, vol. 71, s. 307–322.
- Wejbert-Wąsiewicz Ewelina (2011) *Aborcja – między ideologią a doświadczeniem indywidualnym*. Monografia zjawiska. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Zaidi Batool, Morgan Philip S. (2016) *In the Pursuit of Sons: Additional Births or Sex-Selective Abortion in Pakistan?* „Population and Development Review”, vol. 42, s. 693–710.

Cytowanie

Koralewska Inga (2020) „Socjologia aborcji”. *Sposoby przedstawiania aborcji we współczesnym dyskursie nauk społecznych*. „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. 16, nr 2, s. 170–187 [dostęp dzień, miesiąc, rok]. Dostępny w Internecie: <www.przegladsocjologiijakosciowej.org>. DOI: <http://dx.doi.org/10.18778/1733-8069.16.2.10>

‘The Sociology of Abortion’: Ways of Representing Abortion in the Contemporary Discourse of Social Sciences

Abstract: The article herein analyzes the contemporary discourse of social sciences with regard to the presence of research on abortion within it. Abortion is a regular medical practice in the world. At the same time, it is one of the most controversial yet vivid topics of public discussions, engaging religious, feminist, and political circles. In my paper, I am looking for an answer to the question about whether the popularity of this subject in the public sphere is reflected within the discourse of social sciences. I am interested in how focusing the discourse on particular research perspectives – individual, social, institutional, and methodological – constructs ‘the sociology of abortion.’ The analysis of the discourse on abortion shows that research on abortion in the most prestigious academic journals concerns mostly the Anglo-American societies. Moreover, research on abortion constitutes a small percentage of all articles published in the analyzed social-sciences journals, while the dominant perspective involves researching abortion through the prism of social opinions. The least attention is paid to researching abortion from the individual perspective that involves the experiences of those women who have had abortion.

Keywords: abortion, sociology of abortion, discourse of social sciences